

Трубачева Світлана Едуардівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

Чорноус Оксана Володимирівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України, м.Київ, Україна

МЕТАПРЕДМЕТНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито дидактичні особливості метапредметної діяльності старшокласників в умовах профільного навчання. Проаналізовано структуру метапредметної діяльності, визначено орієнтовний метапредметний результат цієї діяльності, з'ясовано джерела метапредметного змісту навчання та технології і методики його реалізації в навчальному процесі старшої школи. Висвітлено роль проектних та дослідницьких видів навчальної діяльності у метапредметному навчанні в структурі інноваційних педагогічних технологій.

Ключові слова: метапредметна діяльність старшокласників, профільне навчання.

Вступ. Методологічними орієнтирами проектування освіти в старшій школі є її особистісний характер, принципи гуманізації та гуманітаризації, розгляд змісту освіти як однієї із умов для становлення особистості, успішного входження її у життя суспільства. Провідними стають не засвоєння формальних знань і навичок, а гуманність стосунків, свобода самовиявлення, культивування індивідуальності, творча самореалізація особистості. Саме в період ранньої юності головна увага молодій людині зосереджується на розвитку мотиваційної сфери особистості, визначення свого життєвого шляху, формування світогляду та інше, тому саме в цей період можна говорити про професійне самовизначення [1].

Метапредметність є особливим філософським рівнем інтеграції знань, який розглядає загальні взаємозв'язки в системі «людина – суспільство – природа – техніка». Метапредметність в старшій школі покликана підвищити рівень інтеграції знань учнів, надати навчальним досягненням цілісності та системності, розвинути професійно спрямовані інтереси і здібності та допомогти визначитись із напрямом подальшої освіти для отримання обраної професії [2; 3; 4].

Метапредметний підхід забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного світосприйняття та до метадіяльності. Такі метапредметні результати освітнього процесу, як: способи діяльності, досвід діяльності учнів, ключові компетентності, – знаходять своє застосування як в рамках освітнього процесу, так і при вирішенні проблем в реальних життєвих та професійних ситуаціях. Вони можуть бути засвоєні учнями на базі одного, декількох або усіх навчальних предметів. Метапредметність як принцип інтеграції змісту освіти, як спосіб формування теоретичного мислення й універсальних способів діяльності забезпечує формування цілісної картини світу у свідомості дитини, що особливо важливо в процесі професійного самовизначення. У зв'язку з цим актуальністю набуває процес формування у старшокласників досвіду метапредметної діяльності в умовах профільного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ме-

тапредметна діяльність учнів сприяє формуванню в них таких знань, поведінкових моделей, цінностей, які дозволять бути успішним у житті. Крім того, інтеграція навчальних предметів в актуальне профільне та професійно зорієнтоване знання, сприяє визначенню місця і ролі шкільних предметів у структурі професій, надає можливості старшокласникам виконувати трудові, технологічні, соціальні, професійні проби для визначення з вибором професії. Наразі проблемі метапредметності в старшій школі приділяється значна увага. Вона значною мірою реалізується контекстно через запровадження в освітньому процесі діяльнісного та компетентнісного підходів. Безпосередньому розв'язанню проблем метапредметного навчання присвятили свої роботи Асмолов А.Г., Васильєвська Г.О., Громико Ю.В., Князькова І.В., Хуторської А.В., Журавльов В.І., Фісенко Т.І. та інші вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема Колесіна К.Ю. розробила теоретичні засади метапроектного навчання та технологію його реалізації. Проте питання дидактичних особливостей метапредметної діяльності старшокласників в умовах профільного навчання досліджувалось недостатньо.

Визначення мети та завдань дослідження. Мета сучасної освіти полягає в створенні оптимальних умов для розвитку і становлення особистості як суб'єкта діяльності і суспільних відносин, розвиток в ній механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інших якостей, необхідних для становлення образу особистості та її взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією [5]. Значну роль у цьому процесі відіграє профільне та професійне самовизначення учнів. Як забезпечити правильність вибору профілю навчання та майбутньої професії - ось ті нагальні питання, які вимагають уваги та вирішення. Практична потреба в розв'язанні цієї проблеми досить виражена, адже в процесі переходу середньої школи України на профільне навчання вона лишається недостатньо розробленою. Мета статті полягає у висвітленні значення та дидактичних особливостей метапредметної діяльності учнів з професійним спрямуванням у формуванні навчальних компетентностей та профільного самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Старший шкільний вік є сенситивним у формуванні світогляду, виробленні стратегії життя, визначенні життєвих планів, формуванні вміння творити власну долю, активно відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки. Основною особливістю особистісного розвитку старшокласника є помітний розвиток самосвідомості, самооцінки, що ґрунтуються на самостійному аналізі і оцінці власної діяльності, які не завжди через складність цього процесу є об'єктивними [1]. Саме реалізація в навчанні метапредметного підходу має забезпечити умови для їх формування. В основі метапредметної діяльності учнів лежать процеси здійснення пізнавальної, перетворювальної, регулятивної, інформаційно-комунікаційної, ціннісно-орієнтовальної, комунікативної та естетичної діяльності, які складають основу універсальних способів навчальної діяльності. Їх характерними особливостями є: надпредметний характер; спрямованість на забезпечення цілісності загальнокультурного, особистісного та пізнавального розвитку і саморозвитку особистості; вони є основою організації і регуляції навчальної діяльності учня незалежно від її спеціально-предметного змісту, що сприяє забезпеченню поетапного опанування навчальним матеріалом та формування психологічних здібностей учнів [2].

Діяльність учня в процесі опанування профілю навчання має починатися з актуалізації відповідних потреб і мотивів, бути забезпеченою необхідною вихідною інформацією й розгортанням пізнавального процесу, на основі чого він ставить нову мету і складає програму профільної навчально-продуктивної-творчої діяльності, перебіг якої має призводити до суспільного та особистісного значущого результату. Так у результаті пізнавальної діяльності старшокласники повинні уміти: поповнювати словниковий запас, сприймати інформацію та визначати нові ідеї, володіти достатнім обсягом інформації, використовувати засвоєний матеріал за нових умов, критично мислити, вирішувати складні проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, інтегрувати й систематизувати інформацію, відрізнити незначні відмінності, досконало аналізувати ситуацію, передбачати наслідки, оцінювати процес і результати, міркувати, будувати гіпотези, застосовувати ідеї на практиці, узагальнювати та робити висновки [1]. З одного боку - це побудова системи знань, необхідної і достатньої для повноцінного оволодіння учнями основами діяльності; вдосконалення взаємозв'язку чуттєвих і раціональних, теоретичних знань, що лежать в основі оволодіння діяльністю; вдосконалення системи знань про діяльність, її цілі, способи, засоби і умови; пошук можливості підвищення рівня узагальнення сформованих знань про діяльність. З іншого боку, пошук шляхів поєднання процесу формування теоретичних знань старшокласників з їх практичними потребами, їх ціннісними орієнтаціями; пошук можливостей застосування теоретичних знань у практичній діяльності безпосередньо в процесі навчання.

Сукупність перерахованих оргдіяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних та інших мета-здатностей учня розуміють як його особистісний потенціал, персональний шлях реалізації якого складає

індивідуальну освітню траєкторію. Навчання в цьому зв'язку постає не лише як метод отримання знання і формування умінь і навичок, а й як засіб озброєння учнів способами добування новітніх знань, самостійного здобування умінь і навичок, формування ключових компетентностей. Так до пріоритетів профільного навчання в цьому ракурсі можна віднести формування соціальних, загальнокультурних, особистісних, загальнонавчальних, комунікативних та технологічних компетентностей, які складають основу метапредметного освітнього результату та сприяють подальшому самовдосконаленню та самореалізації учнів [3]. Сформованість перерахованих компетентностей старшокласників полегшують процес вибору профілю, спорідненого до їх інтересів, нахилів, здібностей, а це в свою чергу забезпечить більш свідомий вибір професії у недалекому майбутньому.

Формування досвіду метапредметної діяльності у навчальному процесі має здійснюватися через розвиток в учнів системного, цілісного теоретико-методологічного знання, наукового, дослідницького, креативного стилю мислення, діяльності, спілкування з урахуванням специфіки методології пізнання світу в різних навчальних предметах на предметному, міжпредметному і надпредметному рівнях.

Ефективність зазначеної діяльності забезпечується сформованістю відповідних метауміннь, які включають набуті метаспособи, загальнонавчальні, міждисциплінарні пізнавальні уміння і навички. До них можна віднести: елементи теоретичного мислення; навички переробки інформації; елементи критичного мислення; елементи творчої діяльності; регулятивні вміння; досвід комунікативної та оцінної діяльності.

Джерелами метапредметно спрямованого навчання можуть бути: метапредметні курси за вибором; модульна організація навчального процесу; метод проектів; концептуалізація змісту, що передбачає відбір провідних ідей і понять у проектах; проблемне навчання; міжпредметна інтеграція, включаючи її транс- та крос-інтеграційні варіанти; спрямованість навчального процесу на формування орієнтовної основи дій високого рівня узагальнення.

Засобами досягнення метапредметної спрямованості змісту профільного навчання є певні педагогічні технології, метапредмети, надпредметні поняття, метапредметні теми в рамках предметних курсів, навчання загальним та універсальним способом навчально-пізнавальної діяльності, які знаходяться над предметами, але відтворюються на будь-якому предметі [4; 5].

Метапредметні технології застосовуються для формування досвіду широкого перенесення знань і умінь у нові проблемні ситуації міжпредметного та надпредметного рівня, наприклад, проблеми професійного самовизначення. Це відбувається завдяки тому, що на метапредметних та навчальних заняттях з використанням елементів метапредметних технологій відбувається виведення вчителя і учня до надпредметних основ, якими є сама діяльність учня і педагога. Під результатом метапредметного навчання мається на увазі формування ключових компетентностей та компетентностей професійного самовизначення учнів та навичок здійснення універ-

сальних навчальних дій. Значно зручніше розглядати як метапредметний результат навчання рівень розвитку базових здібностей учнів: мислення, розуміння, комунікації, рефлексії, дії. Цей освітній результат є універсальним і дозволяє зіставляти результати навчання в будь-яких освітніх системах. Включення старшокласників в різні типи діяльності створює умови для особистісного зростання [3].

Механізмом розвитку мета діяльності може стати система інноваційних творчих проєктів. При їх запровадженні в учнів формуються поняття, факти, ідеї, закони, загальні для всіх наук способи діяльності, які вони здобувають у процесі навчання, з'являється звичка мислити і діяти у відповідності з принципами метапредметності, тобто відбувається інтеграція знань, набувається досвід творчої діяльності.

Структуруючими методом організації метапредметного навчання у профільній школі є також дослідницька діяльність – діяльність по створенню матеріального чи інтелектуального продукту (від задуму до результату), здійснювана в спеціально організованих педагогічних умовах.

Умовою досягнення результату є побудова профільної школи як множинності видів діяльності учня. Застосування дослідження та проектування як структуруючого принципу організації профільної школи передбачає обов'язкове поєднання різних видів діяльності учнів. Необхідною умовою є включення учнів у дослідницьку та проєктну діяльність. Переходи від обов'язкової роботи до роботи за вибором, від навчання до створення власного проєкту, до дослідження, від роботи під керівництвом до самостійної роботи – все це вимагає не кабінетного, а змістовного оформлення профільної школи. Профільна школа має включати в себе поряд з традиційними кабінетами, де здійснюється навчальна діяльність з навчальних предметів, місця для самостійної роботи – лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи з доступом до різноманітних баз даних, систему позанавчальної діяльності, зокрема довузівські підготовчі курси.

Профільна підготовка відрізняється від загальноосвітньої підготовки більш конкретними професійно зорієнтованими характеристиками мотивів, мети, за-

собів і результатів навчальної, продуктивної, творчої діяльності, які виступають стосовно до учня у вигляді певних вимог. Учні повинні перейти від більш загального, точніше загальноосвітнього до більш конкретного профілю діяльності, який передбачає певну спеціалізацію, конкретизацію навчальної діяльності навколо визначеної групи професій. Проте метапредметні знання, компетентності та універсальні способи діяльності, які формуються у старшокласників мають створювати в цій системі базовий каркас і мати пріоритетне значення.

Висновки. Метапредметність в умовах профільного навчання спрямовується в першу чергу на універсалізацію способів навчальних дій учнів у відповідності з основними видами людської діяльності та з орієнтацією на ключові компетентності, які мають бути сформовані у старшокласників для забезпечення їх становлення як особистості та самовизначення з майбутньою професійною орієнтацією. Метапредметні освітні результати припускають, що в учнів будуть розвинені: впевнена орієнтація в різних предметних областях за рахунок усвідомленого використання при вивченні шкільних дисциплін філософських і загальнопредметних знань та умінь; володіння основними загальнонавчальними вміннями та компетентностями інформаційно-логічного характеру, інформаційним моделюванням як основним методом набуття знань, широким спектром умінь і навичок використання засобів інформаційних і комунікаційних технологій для збору, зберігання, перетворення і передачі різних видів інформації, базовими навичками дослідницької діяльності, проведення віртуальних експериментів, способами і методами освоєння нових інструментальних засобів, основами продуктивної взаємодії і співпраці з однолітками і дорослими.

Отже, при освоєнні учнями певних видів людської діяльності, через освоєння навчальної діяльності і при відповідній організації і відборі змісту для освітнього простору відбувається первинне самовизначення школярів, яке надалі може задати певну траєкторію життєвого шляху. Категорія метапредметної діяльності при такому підході до навчання є фундаментальною і системоутворювальною для усього процесу навчання в профільній школі.

Список використаної літератури

1. Основні орієнтири виховання учнів 1-12-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України (програма) // Практика управління закладом освіти. – №3(20) – 2008. – С. 7–18.
2. Метапредметний підхід як спосіб реалізації принципу профільного навчання у старшій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rmk.org.ua/.../modernizacija_zagalnoosvitnoji/. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Система оцінки досягнень метапредметних результатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu35.ru/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
4. Трубочева Світлана. Метапредметний аспект формування загальнонавчальних компетентностей учнів в умовах профільного навчання / С.Е. Трубочева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – №36. – 2015. – С. 183-185
5. Трубочева С.Е. Дослідницькі технології як засіб реалізації метапредметного підходу в навчанні / С.Е. Трубочева // Біологія і хімія в рідній школі. – №3. – 2015. – С. 34-38

Стаття надійшла до редакції 29 квітня 2016 р.

Трубачева Светлана

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник отдела дидактики
Института педагогики НАПН Украины, г.Киев, Украина

Черноус Оксана

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник отдела дидактики
Института педагогики НАПН Украины, г.Киев, Украина

МЕТАПРЕДМЕТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТАРШЕКЛАСНИКОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье раскрыты дидактические особенности метапредметной деятельности старшеклассников в условиях профильного обучения. Проанализирована структура метапредметной деятельности, определен ориентировочный метапредметный результат этой деятельности, выяснены источники метапредметного содержания обучения и технологии и методики его реализации в учебном процессе старшей школы. Освещена роль проектных и исследовательских видов учебной деятельности в метапредметном обучении в структуре инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова: метапредметная деятельность старшеклассников, профильное обучение.

Trubacheva Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Senior Researcher
Department of Didactics
Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Chornous Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Senior Researcher
Department of Didactics
Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**META-SUBJECT ACTIVITY OF PUPILS
IN CONDITIONS OF PROFILE TRAINING**

The article is devoted to the analyses of didactic features metapragmatic activity of pupils in conditions of profile training. The structure metapragmatic activities, determined the approximate metapragmatic the result of this activity, clarified the sources of meta-learning content and technologies and techniques of its realization in educational process of high school. The role of project and research types of educational activities in interdisciplinary training in the structure of innovative pedagogical technologies. Meta-subject activity of pupils contributes to them such knowledge, behavioral patterns, values, which will allow you to be successful in life. In addition, integration of school subjects in relevant specialized and professionally oriented knowledge, contributes to defining the place and role of school subjects in the structure of occupations, provides opportunities to high school students to perform labor; technological, social, professional samples to determine a career choice. The development of experience metapragmatic activities in the educational process should be carried out through the development of students ' systemic, holistic, theoretical and methodological knowledge, scientific, research, creative style of thinking, activity, communication, taking into account the specifics of the methodology of understanding the world in different subjects and interdisciplinary levels.

Key words: meta-subject activity of senior pupils, vocational training.